

מאמץ התודעה בצה"ל

בעת לחימה פועלים שחקנים רבים כדי להשפיע על תפיסת המציאות של קהלי יעד שונים באופן המשרת את האינטרסים שלהם. לכן נדרש מאמץ צבאי גם בממד התודעה להשגת התכלית האסטרטגית

הקדמה¹

מתוך סדרה של אירועים שבהם הפעיל צה"ל כוח צבאי - "גאות ושפל", "חומת מגן", מלחמת לבנון השנייה, "עופרת יצוקה", מבצע "רוחות שמים 7"², "עמוד ענן" ו"צוק איתן" - וגם מהתפיסה האמריקנית של לוחמה נגד התקוממות (Counterinsurgency ובקיצור: COIN)³ מבין צה"ל שהפעלת כוח צבאי להשגת התכלית האסטרטגית אינה מספקת כשלעצמה, אלא נדרש מאמץ נוסף בממד התודעה (לקראת הפעולה, במהלכה ולאחריה). המאמר הזה מתאר את המאמץ הצבאי הנוסף הזה.

במושג "ממד התודעה" אנחנו מתכוונים לאופן שבו נתפסת המציאות בקרב קהלים שונים הבוחנים את המידע בנוגע לאירועים הפיזיים. תפיסת המציאות הזאת היא תמיד סובייקטיבית - על פי תרבותם, השקפותיהם הדתיות, הפוליטיות והחברתיות של הקהלים ובהתאם לציפיותיהם ולמידת הכרותם עם הסוגיות. כמו כן מושפעת תפיסת המציאות מהגורמים המדווחים ומזיקות בלתי נשלטות שקיימות בין קהלי היעד השונים. תפיסת המציאות מניעה לגיבוש עמדות, להחלטות

הרחבת האסטרטגיה של צה"ל כך שתכלול את מאמץ התודעה - ובכלל זה את המאמץ בתחום התקשורת האסטרטגית - נדרשת כיום כדי שצה"ל יוכל לעמוד באתגרים הניצבים בפניו

ולפעולות, בין היתר, של מנהיגים ושל מי שמפעילים כוחות צבאיים ולכן משפיעה על המגמות האסטרטגיות.

הרחבת האסטרטגיה של צה"ל כך שתכלול את מאמץ התודעה - ובכלל זה את המאמץ בתחום התקשורת האסטרטגית - נדרשת כיום כדי שצה"ל יוכל לעמוד באתגרים הניצבים בפניו. במסגרת ההרחבה הזאת יש להטמיע את ממד התודעה בהערכת המצב של המפקד. המטרה היא להשפיע על היריבים ועל קהלי יעד אחרים, להרחיב את חופש הפעולה של צה"ל ולעצב את סיפור הניצחון. לשם כך יש צורך במנגנון שיתאם בין כל הגופים שעוסקים במאמץ התודעה ויאגבר את תוצריהם.

האתגרים להפעלת הכוח הצבאי

אתגרים ותיקים וחדשים מונחים לפתחו של הכוח הצבאי בעיתות מלחמה ובמערכה

המתמשכת שבין המלחמות. בכל סבב לחימה מתחבטת ישראל באותן הבעיות: מהו המנגנון היעיל לסיום מלחמה? כיצד למנף הישג צבאי להישג מדיני? כיצד להרתיע ולנהל דיאלוג באש עם מדינות, עם מדינות כושלות ועם ארגונים היברידיים? איזו אסטרטגיה ראוי לאמץ ללחימה בנוכחות אוכלוסייה בלתי מעורבת ובמציאות של שקיפות תקשורתית ("כל אחד הוא כתב וצלם עיתונות").

המלחמות החדשות של צה"ל⁴ מתנהלות רובן ככולן במרחב האזרחי-ציבורי, ואויביה של ישראל מנצלים את העובדה הזאת כדי להביא לדה-לגיטימציה שלה בדעת הקהל העולמית. צה"ל צריך להביא בחשבון שגם בעתיד ימשיכו אויביו לנקוט אסטרטגיה שיש המכנים אותה "מלחמה בקרב אנשים"⁵. האסטרטגיה הזאת נשענת על שתי רגליים: מחד גיסא, ירי תלול-מסלול וטרור מתוך אזורים מיושבים של האויב נגד האזורים המיושבים שלנו ומאידך גיסא, "מאבק נראטיבי" בדעת הקהל ויצירת "מלכודות לגיטימציה"⁶. מאבק הנראטיבים מתנהל על ליבותיהם ועל מוחותיהם של קהלים מגוונים - שרבים מהם מצויים מחוץ למרחב הגיאוגרפי של העימות. במסגרת

התקשורת המודפסים והאלקטרוניים וכלה ברשתות החברתיות באינטרנט.

לזהותו של מעביר המסר יש השפעה גדולה על אופיו של המסר ועל יכולתו לחלחל אל הקהלים השונים. מסר שמעביר המפקד בקולו, ייכתב אחרת על ידי העיתונאי וכותב הבלוגים באינטרנט, ואלה יהיו שונים למדי מהמסר שמעביר הדיפלומט לממשלתו. פעולה צבאית תובן על ידי היריב באופן מסוים, ועל ידי צופה הטלוויזיה שמחוץ לאזור הלחימה היא תובן באופן שונה לגמרי.

בממד התודעה נעשה תהליך בלתי פוסק של מתן משמעויות לאירועים המתרחשים במציאות, ומכאן שזהו ממד הנתון למניפולציה ולהשפעה. ממד התודעה רווי במשתנים ובשחקנים, ולצורך השפעה אפקטיבית נדרשת הלימה בין המאמצים השונים המעצבים את המציאות - ובמיוחד הפעלת הכוח - לבין "הסיפור" שברצוננו להנחיל לקהלי היעד.

האסטרטגיה הצבאית ומאמץ התודעה

האסטרטגיה הצבאית היא הגשר המקשר בין הפעולה הצבאית לבין היעדים המדיניים; היא "ההלכה והמעשה הכרוכים במימוש כל הנדרש כדי להשיג מטרות של האסטרטגיה רבתי באמצעים צבאיים"⁷. תפקידה הוא לעצב את המערכה ואת גבולותיה. כלי הפעולה המביאים אותה לידי ביטוי הלכה ולמעשה במלחמה

רס"ן ליאור רשף
רמ"ד בחיל האוויר

לזהותו של מעביר המסר יש השפעה גדולה על אופיו של המסר ועל יכולתו לחלחל אל הקהלים השונים

במערב מפתרון בעיות באמצעות הפעלת כוח והרצון להסתמך על קונסנזוס בין-לאומי - גם אם חלקי - ועל קואליציות צבאיות.

ממד התודעה

התודעה היא אפוא ממד נוסף של המערכה הצבאית - ממד הקשור להיבטים סובייקטיביים כמו מחשבות, אמונות, תפיסות, השקפות עולם, פרשנויות וסמלים. על פי ההשקפה המקובלת בנויה התודעה האנושית משני מרכיבים משלימים: המרכיב ההכרני (הקוגניטיבי), המייצג את ההיבט השכלי שלה, והמרכיב הרגשי. שני אלה מקיימים ביניהם יחסי גומלין, ויש ביניהם השפעות הדדיות. ערוצי העברת המידע מגוונים מאוד - החל מהרשתות הקהילתיות המסורתיות, עבור דרך נאומי מנהיגים, מסרים דיפלומטיים וכלי

אל"ם שי שבתאי
מפקד קורס

המאבק הזה מנצל כל צד אירועים שונים - בין היתר באמצעות טיעונים משפטיים - כדי לגבות מחירים מדיניים מהיריב.

בעידן הנוכחי הולכת ופוחתת המוטיבציה של מדינות להתעמת בינו לבין עצמן באופן אלים - בין היתר משום שיש להן חלופות יעילות ופחות יקרות לניהול משברים כמו הטלת סנקציות כלכליות והקרנת עוצמה טכנולוגית ומדינית וכד'. אולם לצד המדינות המרוסנות והמחושבות פועלים שחקנים לא-מדינתיים רבים שיש להם פוטנציאל משמעותי לגרימת נזקים למדינות ושאינם סרים לנורמות המוכרות של המערכת הבין-לאומית. ביכולתם לנהל חיכוך מתמשך ברמות שונות של אלימות. משיקולים מבצעיים ואידיאולוגיים הם מעדיפים שהעימותים האלה - במיוחד אם הם גולשים למלחמה בהיקף מלא - יתנהלו בקרב האוכלוסייה האזרחית האוהדת את עניינם. במקביל, את מאמצי המלחמה שלהם הם מפנים נגד האוכלוסייה האזרחית של האויב. משמעות הדברים האלה: אותם שחקנים לא-מדינתיים יורים מתוך ריכוזי האוכלוסייה שלהם לעבר ריכוזי האוכלוסייה של אויביהם. תגובת האויב המדינתי כמובן גורמת לנזק היקפי בקרב האוכלוסייה האזרחית שבה שולטים הגורמים הלא-מדינתיים וזוכה לתיעוד אינטנסיבי כדי להשחיר את דמותו בדעת הקהל העולמית.

בשל התיעוד הנרחב הזה מגיע העימות לתודעתם של קהלים רבים. ככל שהעימות מצליח לייצר ריגוש גדול יותר (באמצעות צילומי זועות של קורבנות ושל הרס), כך הוא זוכה לתשומת לב רבה יותר בדעת הקהל העולמית.

דפוס הלחימה הזה שתואר כאן כמובן אינו עומד בפני עצמו אלא קשור לתופעות עמוקות יותר במערכת הבין-לאומית כמו הפרטת העוצמה המדינית (העוצמה הצבאית, הכלכלית והערכית-תרבותית) והעברתה אל שחקנים שאינם מסגרות מדינתיות, הרתיעה

כרוז שהופץ לתושבי בית-להיה במבצע "צוק איתן" | צה"ל מבין שהפעלת כוח צבאי להשגת התכלית האסטרטגית אינה מספקת כשלעצמה, אלא נדרש מאמץ נוסף בממד התודעה

ובמערכה שבין המלחמות הם תוכניות אסטרטגיות ומבצעיות להפעלת יכולות ביטחוניות-צבאיות כמו אש, תמרון, יכולות חשאיות ויכולות "רכות".

הערכת המצב היא הבסיס להבנה ולהגדרה של המתרחש בסביבה האסטרטגית ("פירוש המציאות") ולקביעת דרכי הפעולה של צה"ל. הערכת המצב האסטרטגית כוללת את ניתוח הממדים המדיני, התודעתי והצבאי ואת ניתוח הזיקות ביניהם. לעיתים התחום התודעתי מוביל את דרכי הפעולה (למשל, בהתמודדות עם אירועי מחאה) ולעיתים התחום המבצעי מוביל (למשל, במבצעים עיקריים).

בהערכה של מצב התודעה בוחנים את ההלימה בין תפיסת המציאות המצויה לבין זו הרצויה בקרב קהלי היעד. תפיסת המציאות הרצויה בקרב קהלי היעד (ההישג התודעתי הנדרש) נגזרת מהמסגרת האסטרטגית לאירוע (הנראטיב), מהערכת המצב האסטרטגית, מהתכלית האסטרטגית וממגמות ההמשך הרצויות. תוצריה הם המלצות למפקד על דרך הפעלת הכוח ועל מאמצי התודעה הייעודיים שיש לנקוט. על בסיס הנחיותיו מבוצעים שינויים בתוכנית הפעלת הכוח כדי לשרת את יעדי התודעה, ומגובשת תוכנית ללוחמת תודעה המפרטת את דרכי הפעולה לגישור על הפערים (בין תפיסת המציאות המצויה לבין זו הרצויה בקרב קהלי היעד). התוכנית הזאת מנוסחת בנספח מקצועי למאמץ התודעה בפקודה המבצעית.

הנחיות המפקד להפעלת הכוח ולמאמצי התודעה מיועדות למקסם את השפעת הפעולה הצבאית על תפיסת המציאות של קהלי היעד. הכוונה היא ליכולתנו להשפיע על הערכת המצב של היריב, על יכולתנו לאכוף עליו את רצוננו, על יכולתנו להתרעו ועל יכולתנו לשלוט במדרגות ההסלמה ובגבולות המערכה. ההשפעה הזאת מושגת באמצעות מיקוח אלים ואיתותים. תומאס שלינג כותב בספרו "חימוש והשפעה" על מהותו של המיקוח האלים, שמתקיים באמצעות פעולות משולבות ומתואמות המעבירות לצד האחר מסרים על כוונות, על עמדות ועל מידת הנחישות.⁸ בהערכת מצב העוסקת בתודעה בוחנים אם יש הלימה בין התפיסות שהתכוונו להטמיע בקרב קהלי היעד השונים לבין האופן שבו הם מפרשים אירועים שונים. בעקבות

הנחיות המפקד להפעלת הכוח ולמאמצי התודעה מיועדות למקסם את השפעת הפעולה הצבאית על תפיסת המציאות של קהלי היעד

הערכת המצב יש לגבש המלצות למפקד בנוגע להתאמות הנדרשות בפעולות הצבאיות לשם השגת מרב ההשפעה על תפיסות האויב.

תהליכים במרחב התודעה בהקשר של המערכה הצבאית

במערכה שבין המלחמות מסייעת העוצמה הצבאית להשגת היעדים הלאומיים באופן רציף - בין היתר באמצעות מאמצי שכנוע.⁹ תהליכי השכנוע וההשפעה, כמו האסטרטגיה עצמה, נעים בין שני קטבים: בין "כל המוסיף גורע" לבין "כל המרבה הרי זה משובח".

מאמץ תודעה עלול להביא לתפנית אסטרטגית שלילית. למשל, הצלחתנו להאדיר את עוצמתנו אומנם עשויה לשכנע את היריב שלא להפעיל כוח בעצימות גבוהה, אך בה בעת עלולה להסיט את מאמציו לעבר פעולות חתרנות; הפעלת לחצים קשים על היריב עלולה לשכנע אותו דווקא להפגין עוצמה וכד'.¹⁰

במלחמה מתנגשים אינטרסים ורצונות באופן אלים. כל צד מנסה לכפות את רצונו על האחר, ותוך כדי הפעולות האלימות מתבהר בהדרגה - לכל הצדדים המעורבים בעימות - הפער בין הציפיות לבין תפיסת המציאות. באמצעות הערכת מצב רצופה שמתקיימת בכל ימי הלחימה¹¹ - בשני הצדדים - נבחנת השאלה האם כדאי להמשיך בעימות, או שעלותו עולה על תועלתו. אם אחד הצדדים מגיע למסקנה שהעלות גבוהה מהתועלת, הוא ישקול להקל בתנאים שהציב להפסקת הלחימה.

הערכת המצב הזאת מתבססת, בין היתר, על הערכת ההשפעה הפיזית והתודעית של פעולותינו על היריב, על מידת האיתנות של

שדרת הפיקוד ושל היחידות הלוחמות שלנו ושל היריב ועל יכולת העמידה של הציבור שלנו ושל היריב. ליכולת העמידה הזאת יש חשיבות מיוחדת שכן בלעדיה קשה מאוד להתמיד בלחימה.

הנכונות של האויב לסיים את העימות בתנאים הרצויים לנו מושגת כאשר מבשילה אצלו ההכרה שהוא יינזק מאוד אם ימשיך בעימות. עם סיום הלחימה מגבש לעצמו כל צד את תפיסת ההישג: הוא בוחן את מידת ההלימה בין מטרות המלחמה המוצהרות לבין ההישגים הצבאיים שלו בפועל. את הבחינה הזאת עושים גם ציבורים שונים בזירה המקומית והבין-לאומית שאינם מעורבים ישירות בלחימה. למסקנות של הגורמים הבלתי מעורבים האלה יש השפעה רבה על הערכת המצב של הצדדים הלוחמים. מדובר אפוא במעין מעגל: תפיסת ההישג של הצדדים הלוחמים משפיעה על תפיסת הגורמים שאינם מעורבים בעימות, ואילו תפיסת הגורמים האלה משפיעה על האופן שבו הצדדים הלוחמים מעריכים את הישגיהם שלהם. לתמונת המצב שמגבשים לעצמם הגורמים הבין-לאומיים יש גם השפעה רבה על מידת הלגיטימציה שניתנת להמשך הלחימה.

עקרונות הפעולה

מאמץ התודעה הצבאי הוא סדרת פעולות שמיועדות לעצב את תפיסת המציאות של היריב באופן שיתמוך בהשגת התכלית האסטרטגית שלנו.¹² מאמץ התודעה הצבאי מבוסס על הפעלת כלים "רכים" לצד הפעלת כוח. התנאי הראשון להוצאתו אל הפועל הוא מודעות המפקדים לחשיבותו כך שיכללו אותו במסגרת הערכת המצב הכוללת שהם עושים. אלה הן מטרותיו של מאמץ התודעה הצבאי:

1. להשפיע על קבלת ההחלטות ועל הפעולות של האויבים (ההנהגה, הגורמים

טבלה: 4 הדרכים לניהול מאמצי תודעה

חשאי	פומבי	
איתות צבאי, דיפלומטיה, קישור, פעילות משפטית	התבטאויות בכירים, דוברות, איתות צבאי	ישיב
לוחמה פסיכולוגית מוסווית, הסתייעות בבעלי ברית, פעילות משפטית	דוברות ודיפלומטיה באמצעות בעלי ברית, הדלפות מכוונות לתקשורת	עקיף

תושבים בעזה נמלטים בעת הפצצת צה"ל | צה"ל צריך להביא בחשבון שגם בעתיד ימשיכו אויביו לנקוט אסטרטגיה שיש המכנים אותה "מלחמה בקרב אנשים"

הלאומית: דיפלומטיה, כוח צבאי וכוח כלכלי. באמצעות העברת מידע ניתן להפגין את העוצמה בתחומים האלה כדי להשפיע על העמדות ועל ההתנהגויות של פרטים, של קבוצות ושל מדינות. כאמור, ישנן דרכים רבות להעברת מידע: התבטאויות בכירים, מהלכים דיפלומטיים, סנקציות כלכליות, פריסת כוחות צבא, תקיפות אסטרטגיות, פרסומים בתקשורת ועוד.

מאמץ התודעה וההשפעה ברמה הצבאית

מאמץ התודעה הלאומי הוא רצוף וכולל הערכת מצב, גיבוש מדיניות, הוצאתה אל הפועל, סנכרון ובקרה. מאמץ התודעה הצבאי הוא חלק בלתי נפרד ממאמץ התודעה הלאומי. אנשי הצבא מגבשים עם המדינאים את תוכניות הפעולה הצבאיות כדי שאלה ישרתו באופן המיטבי את מאמץ התודעה הלאומי. תוכניות הפעולה האלה כוללות מבצעים צבאיים אלימים אך גם פעולות "רכות" כמו מבצעי סיוע הומניטרי ומבצעי השפעה.

הציבור הישראלי. מאמצי התודעה המופנים כלפי פנים מיועדים להשיג שתי מטרות: לחזק את יכולת העמידה של העורף האזרחי ואת המוראל של הכוחות הלוחמים.¹³ מאמץ תודעה יכול להיות פומבי ישיר ופומבי עקיף והוא יכול להיות חשאי ישיר וחשאי עקיף כפי שמוצג בטבלה שבעמוד הקודם.

תקשורת אסטרטגית ברמה הלאומית

תקשורת אסטרטגית היא מסרים שמעבירים מקבלי החלטות ברמה הלאומית באמצעות כל הכלים שעומדים לרשותם. המסרים מעבירים מידע באמצעות מילים ופעולות ומבטאים את העוצמה הלאומית. מטרת התקשורת האסטרטגית היא לקדם את האינטרסים הלאומיים ולסייע להשגת היעדים של המדיניות הלאומית.¹⁴ ישנם שלושה כלים מרכזיים להפעלת העוצמה

מאמץ תודעה יכול להיות פומבי ישיר ופומבי עקיף והוא יכול להיות חשאי ישיר וחשאי עקיף

הביטחוניים והצבאיים (הציבורים) ברמות השונות (אסטרטגית, אופרטיבית וטקטית) ועל מקבלי החלטות במדינות ובארגונים בזירה הבין-לאומית והאזורית. 2. לשמר ולשפר את חופש הפעולה להפעלת הכוח (לעצם הפעלתו ולדרך הפעלתו). 3. לחזק את כושר העמידה של העורף, דהיינו את החוסן הלאומי בזירת הפנים. 4. לסייע למאמץ הלאומי להפחית את תופעות הדה-לגיטימציה ואת המשמעות הביטחונית-צבאיות הנובעות מהן. השגת היעדים האלה אמורה לקדם את השגת היעדים הלאומיים באמצעות מתן האפשרות לצה"ל לממש את התכלית האסטרטגית שלו. קהלי היעד שאליהם מוכוונים מאמצי התודעה הם: היריב, ובמיוחד ההנהגה המדינית והצבאית שלו, אך גם כוחותיו המזוינים ואוכלוסייתו האזרחית (ואין זה משנה אם מדובר במדינה או בארגון לא-מדינתי שהשתלט על טריטוריה); גורמים בין-לאומיים - ממשלות, ארגונים ואזרחים במדינות ידידות לישראל, במדינות עוינות ובמדינות ניטרליות;

- משקולות על רגליו ולהצר את צעדיו.
2. עיצוב חופש הפעולה לפעול: הטמעת ההקשר האסטרטגי לפעולה הצבאית באופן המייצר לה תנאים מדיניים נוחים; הפחתת האילוצים על אופן הפעלת הכוח ובניית רקע תומך לתפיסת ההישג; הצגה של הפעלת כוח מידתית ואופטימלית - בין היתר באמצעות מאמצים להפחתת הנזק האגבי, פעולה ממוקדת בזמן ובמרחב שהגיונה ברור ולצד זאת פגיעה בדימוי של מי שמנצלים את שיח זכויות אדם כדי להצר את חופש הפעולה המדיני והצבאי שלנו.
 3. תפיסת ההישג: הצגה של דומיננטיות בזירת המבצעים, של ניהול מדרגות ההסלמה ושל עמידה ביעדי המערכה.
 4. חיזוק החוסן הלאומי: בניית אמון במוסדות הביטחון ובצה"ל, יצירתה של תפיסת הישג ושמירה על מוניטין ההצלחה והאחריות של צה"ל.
 5. תמיכה במאמצים הדיפלומטיים, המדיניים והצבאיים - בין היתר בעזרת מיצוי הקשרים הביטחוניים-צבאיים הבין-לאומיים.

יש צורך במאמץ צבאי בממד התודעה שיתמוך בהפעלת הכוח, וכן יש צורך בתקשורת אסטרטגית ברמה הלאומית להשגת התכלית האסטרטגית

וצבאיים-ביטחוניים, לוחמה פסיכולוגית, הונאה, הקפדה על ביטחון המידע ועל הוראות הצנזורה, טיפול באוכלוסייה והמאמץ המשפטי.

אלה הן המשימות המרכזיות שרוצים להשיג באמצעות מאמץ התודעה הצבאי:

1. הקטנת הסיכון לפעילות עוינת באמצעות הרתעה: הטמעת האיום אצל היריב והבהרת כללי המשחק באופן אמין כך שיובנו על ידי היריב וישפיעו על חישובי העלות-תועלת שלו; ניהול מדרגות הסלמה: הטמעת ההתננות שיגררו פעולות מסלימות; צמצום עיוותי תפיסה שעלולים להוביל לשיקולים מוטעים ולאחר מכן למהלכים שגויים (מיס־קלולציה): הבהרת הגיון הפעולה של צה"ל וכוונותיו; פגיעה בדימוי היריב (השחרתו) כדי לשים

פעולות הצבא מיועדות הן לעצב את המציאות (להשמיד יכולות של האויב ולכבוש שטחים באמצעות אש ותמרון) והן לעצב את תפיסת המציאות אצל קהלי היעד (כדי ליצור תמונת ניצחון, להשיג הרתעה ארוכת טווח וחופש פעולה לצה"ל, להפחית את המחיר המדיני הכרוך בהפעלת כוח צבאי וכד'). עיצוב תמונת המציאות הרצויה לנו אצל קהלי היעד הוא לב ליבו של מאמץ התודעה. זוהי מלאכה קלה אם הצבא משיג ניצחון מוחץ וחד־משמעי, ואין שום פער בין המציאות לבין תמונת המציאות שרוצים להקרין. אבל זוהי בהחלט מלאכה אפשרית גם אם יש פערים בין המציאות לבין תמונת המציאות. אולם פערים כאלה הופכים את מאמץ התודעה למאתגר יותר. דווקא הכלים ה"רכים" שעומדים לרשות הצבא הם במקרים רבים מתאימים יותר לבניית תמונת מציאות המשרתת את היעדים האסטרטגיים יותר מהמציאות עצמה. מדובר בכלים כמו הסברה, דוברות התבטאויות של מפקדים בכירים, דיפלומטיה צבאית, קישור עם צבאות זרים, דיאלוגים מודיעיניים

הריסות בשכונת סג'עיה בעזה במבצע "צוק איתן" | הנכונות של האויב לסיים את העימות בתנאים הרצויים לנו מושגת כאשר מבשילה אצלו ההכרה שהוא יינזק מאוד אם ימשיך בעימות

באמצעות העצמת עיוותי תפיסה, הדגשת מצגי שווא והכנסת אירועים להקשר התומך באינטרסים עוינים. ככל מקום שבו מכינים מלכודת לניימיצייה מוואים, כמובן, שהוצבו שם מראש אמצעים מתקדמים לתיעוד ולהפצה של מידע. לדוגמה: ניתן לזוים חיכוך ביטחוני-אזרחי (או לנצל הזדמנות קיימת), לתעדו במצלמות ולהפיצו בזמן אמת מחוץ להקשרו. מלכודת כזאת מחייבת את צה"ל לשקול את האפשרות להסתפק במענה חלקי לאתגר הצבאי כדי להשיג נקודות באתגר התודעה.

7. **מילון למונחי תורל**, תוה"ד, עמ' 57-58
8. "מתציתו של המיקוח היא הבאת הכוונות לידיעת הצד שכנגד, הבנת הכוונות, עשיית שימוש בציפיות לגבי הדברים שהצד שכנגד עלול לקבלם או לדחותם, השמעת אימים, הצעות והבטחות, הפגנת נחישות - החלטה והוכחות היכולת, הבאת הריסון על יכולת הפעולה לידיעת הצד שכנגד, הביקוש אחר פשרה ואחר חילופי דברים הרצויים לשני הצדדים, יצירת סנקציות כדי לכפות הבנות והסכמים, מאמצים כנים לשכנע ולמסור מידע ויצירת עוינות, ידידות, כבוד הדדי או כלי ניגוסין. קיום שיחות, ביחוד רשמיות, הוא רק חלק מזה, ולעיתים חלק קטן. לדיבורים יש ערך מועט, ובדרך כלל יש חשיבות רבה יותר למעשים, כל עוד הם מחוברים להתלך מודע של כפייה, של שכנוע או של הצגת כוונות.
- "אם המיקוח הוא בעיקרו מיקוח שבשתיקה, ההצעות מוצגות באופן גלוי על ידי פעולות. אלו צריכות להיות פשוטות וקלות לזיהוי. למשל, על סימון קווי עצירה להתבסס על תואי קרקע בולט שיכול להיות מובן ומקובל על הצדדים, למשל נחלים, קו חוף וכו' החזית וקווי רוחב ניאורניים..."
- "כאשר שני צדדים צריכים להסכים ביניהם ללא תיאום - כל צד מציע הצעה אחת, ורק אם ההצעות דומות, יש הסכמה. יתרון קיים להצעות ברורות, פשוטות, בולטות לעין, מוכרות מהעבר, שאינן כוללות סייגים. לדוגמה: תיאום בנוגע להימנעות משימוש בכלי נשק מסוים כמו נשק ביולוגי וכימי..."
- "מלחמה מוגבלת מאפיינת בהעברת מסרים באמצעות מעשים ופחות בדיבורים. על ידי יצירת קשר סמלי בין תגובה להתגרות. לפעילות גומלין לשון משלה ונטיה לנבואת תשלום באותו המטבע - להתאים את העונש לאופיה של העבירה ולהקנות ליהוסים מתכונת הגיונית". תומאס שלינג, **חימוש והשפעה**, מערכות, תל-אביב, 1981, עמ' 151-159
9. לצד פעולות השכנוע נעשות פעולות לסיכול פיזי של אימים קיימים ופוטנציאליים ולהתנגונות מפניהם.
10. אזוארד לוטווק, **אסטרטגיה של מלחמה ושלום**, מערכות, תל-אביב, 2002, פרקים 13-14
11. בהערכת המצב הזאת נשאלות, בין היתר, השאלות הבאות: למה יצאנו למלחמה? מה השגנו עד עכשיו? ואם נפסיק - או לא נפסיק - כעת, כיצד ייראה העתיד?
12. הכוונה היא שנעשה מאמץ להשפיע על קהלי היעד כך שהם יפרשו אירועים המתרחשים במציאות באופן שיגרום להם לקבל החלטות, לנקוט עמדה ולהתנהג בצורה התומכת בהשגת התכלית האסטרטגית שלנו.
13. קידום מאמץ התודעה כלפי פנים אמור להיעשות באמצעות הסברה וללא מניפולציות תודעתיות.
14. ההגדרה הבריטית למונח "תקשורת אסטרטגית" היא "קידום האינטרסים הלאומיים באמצעות שימוש בכל אמצעי ההגנה התקשורתיים כדי להשפיע על הגישה ועל ההתנהגות של האנשים". ראו: <http://goo.gl/KAa5t5>. ראו גם את הגישה האמריקנית: <http://goo.gl/17Ygxs>

בעוד שהתמרון והאש מעצבים את המציאות, מאמץ התודעה מייצר את תמונת המציאות ומשפיע על הפער בין המציאות לתפיסת המציאות

הערות

1. המאמר הזה מבוסס על תובנות שגובשו בשעות רבות של דינוי חשיבה עם סא"ל ניר ינאי ועם שותפים רבים נוספים בצה"ל ומחוצה לו. אנו מודים להם על סיועם בעיצוב העקרונות של מאמץ התודעה הצבאי ובגיבוש הדרכים להוצאתו אל הפועל.
2. בבוקר 2 במאי 2010 פשטו כוחות שיטת 13 של חיל הים על שש ספינות שהיו בדרכן לעזה ויצרו משט בין לאומי שמטרתו, על פי מארגניו, הייתה לפרוץ את הסגר הישראלי על עזה. היה זה המשט הרביעי במסגרת קמפיין "עורק החיים" שמטרתו הייתה להסיר את המצור הישראלי על עזה. במשטים הקודמים הצליחה ישראל להימנע מעימות צבאי ולהביא את הספינות לאשדוד או לאיל-ירוש או אופשרה לכן להיכנס לעזה. גם במשט הזה נעשתה ההשתלטות על חמש ספינות ללא תקלה. אולם על הספינה השישית, המאווי-מרמרה, התפתחה תקרית חמורה שבמהלכה הותקפו חיילי השייטת בסכינים ובאלות ואף באש חיה על ידי אנשי ארגון IHH. תשעה לוחמים ישראליים נפצעו באירוע, ותשעה פעילים טורקים נהרגו. תוצאת המבצע ברמה האופרטיבית הייתה אכיפת הסגר הימי על עזה. ברמה האסטרטגית היו לו השלכות קשות: ישראל נאלצה לשנות את מדיניותה כלפי עזה, נוצר גל של מחאות נגד ישראל ברחבי העולם; גברו המאמצים להחרים את ישראל; כונו כמה ועדות חקירה בין-לאומיות שקראו תיגר על מערכת המשפט הישראלית; וטורקיה ניצלה את האירוע כדי להעמיק את המשבר ביחסיה עם ישראל. ראו: **המשט לעזה: איך קרסה חומת האש המדינית של ישראל?**, מכון ראות, יולי 2010, <http://goo.gl/DgtLfb>
3. COIN (Counterinsurgency) הוא לוחמה נגד התקוממות: "פעילות מדינית, כלכלית, חברתית, צבאית וחומץ-צבאית שנוקט ממשל של מדינה כדי למנוע התקוממות או כדי לנצח בה. הפעילות הזאת דומה לצעדים שנוקטים שלטונות (כוחות) כיבוש כדי למנוע תנועות התנגדות או כדי להביסן. הצעדים האלה תובעים שימוש בכל משאב זמין כמו: מודיעין וסיכול מחייעיני, מבצעי לוחמה פסיכולוגית, הפעלה של כוחות משטרה ושל כוחות צבא" (**המילון למונחי צה"ל**, עמ' 41). לוחמה נגד התקוממות נעשית בהובלה מתחלפת או משולבת של גורמים אזרחיים וצבאיים. מעצם אופיה היא מתרחשת במרחבים האזרחיים והתודעתיים.
4. ראו: אריאל וינר, "המלחמות החדשות - מה הן עושות לזהות המקצועית של צה"ל?", **מערכות** 449, יוני 2013, <http://goo.gl/BXjgl8>
5. התפיסה של "מלחמה בקרב אנשים" (War among the people) נוסחה בספרו של רופרט סמית, **התועלת שבכוח - אמנות המלחמה בעולם המודרני**, מערכות, 2013. המושג מתאר תפיסה שלפיה האזרחים, בכל מקום שבו יימצאו הם שדה הקרב. התערבות צבאית יכולה להתרחש בנוכחות אזרחים, בסביבה אזרחית, נגד אזרחים ולהגנת אזרחים. האזרחים הם היעדים להשמדה או המטרות להשגה, בדיוק כמו הכוח הצבאי של היריב.
6. מלכודת לניימיצייה היא אירוע שנועד לייצר רושם שישראל פועלת באופן ברורטי ושיריותו עד כדי חריגה מעקרונות הצדק והדין הבין-לאומי כדי לפגוע בלניימיצייה שלה. התחבולה היא ביצירת תרחיש שבו ישראל נדרשת להפעיל כוח צבאי בתנאים המאפשרים להציג את פעולתה כך שתיראה בלתי סבירה. ניתן להגביר את הרושם הזה

סיכום

אתגרים ותיקים וחדשים מונחים לפתחו של צה"ל ב"מלחמה בקרב האנשים" בעיתות מלחמה ובמערכה שבין המלחמות. תהליך בלתי פוסק של זיהוי משמעות ושל יצירת משמעות לאירועים מתקיים ללא הפסקה בממד התודעה. שחקנים רבים פועלים - חלקם בזדון - כדי להשפיע על תפיסת המציאות של קהלי יעד שונים באופן המשדר את האינטרסים שלהם. לכן יש צורך במאמץ צבאי בממד התודעה שיתמוך בהפעלת הכוח, וכן יש צורך בתקשורת אסטרטגית ברמה הלאומית להשגת התכלית האסטרטגית. היעדים המרכזיים במאמץ התודעה כוללים: הטמעת האימים - בין היתר באמצעות מדרגות הסלמה - כדי להשיג הרתעה, השגת חופש פעולה, ביצור תחושת ההישג, חיזוק החוסן הלאומי ותמיכה במאמצים הדיפלומטיים.

במאמץ התודעה מפעילים אמצעים ישירים ועקיפים, חשאיים וגלויים, הכוללים איתותים צבאיים וכלים "רכים" כמו: הסברה, דוברות והתבטאויות מפקדים בכירים; דיפלומטיה צבאית; קישור עם צבאות זרים ודיאלוגים מודיעיניים וצבאיים-ביטחוניים

בעוד שהתמרון והאש מעצבים את המציאות, מאמץ התודעה מייצר את תמונת המציאות ומשפיע על הפער בין המציאות לתפיסת המציאות. הוא עושה זאת באמצעים ישירים ועקיפים, חשאיים וגלויים, הכוללים איתותים צבאיים וכלים "רכים": הסברה, דוברות והתבטאויות מפקדים בכירים; דיפלומטיה צבאית; קישור עם צבאות זרים ודיאלוגים מודיעיניים וצבאיים-ביטחוניים; יכולות לוחמה פסיכולוגית והונאה ברמה האסטרטגית; ביטחון מידע וצנזורה; טיפול באוכלוסייה ומאמץ משפטי.

תפיסת המציאות הרצויה בקרב קהלי היעד ("ההישג התודעתי הנדרש") נאזרת מהמסגרת האסטרטגית של האירוע ("הנראטיב"), מהערכת המצב האסטרטגית, מהתכלית האסטרטגית וממגמות המשך הרצויות. לאור כל אלה יוגשו למפקד המלצות לדרך הפעלת הכוח, ותוכן תוכנית המפרטת את דרכי הפעולה לסגירת הפערים.